

ЖИНОЯТЛАРНИ КВАЛИФИКАЦИЯ ҚИЛИШ

Маъруза: Тинчлик ва хавфсизликка қарши жиноятларни квалификация қилиш
(13-мавзу) – 2 соат

Маърузачи: Б.Ж.Ахраров

1. МАЪРУЗА НАТИЖАЛАРИ:

Маърузанинг асосий мақсади тинчлик ва инсониятнинг хавфсизлигига қарши ҳамда Ўзбекистон Республикасига қарши жиноятларни квалификация қилиш масалаларини талабаларга чуқур етказишдан иборат.

Маъруза натижасида талаба:

- ❖ маъруза юзасидан тегишли тушунча, билим, кўникма ва тажрибага эга бўлади;
- ❖ маъруза бўйича тегишли мисоллар ва масалалар устида ишлаш, ўз муносабатини билдириш, муайян жиноятнинг юридик таҳлили бўйича ўз фикрини баён эта олади;
- ❖ ўз жавобини асослаш, танқидий фикрлаш, оппонентни эшитиш кўникма ва қобилиятини шакллантиришга эришилади;
- ❖ тарқатма материалларни ўрганиш, ўз муносабатини билдириш кўникмасига эга бўлади.

2. ТАЯНЧ ТУШУНЧАЛАР:

Урушни тарғиб қилиш - бир мамлакатни иккинчи мамлакатга нисбатан қўзғатиш учун турли шаклдаги қарашлар, ғоялар ёки чақириқлар тарқатиш.

Агрессия:

- босқинчилик урушини режалаштириш ёки унга тайёргарлик кўриш, шунингдек шу ҳаракатларни амалга оширишга қаратилган фитнада қатнашиш
- босқинчилик урушини бошлаш ва уни олиб бориш.

Урушнинг қонун ва удумларини бузиш - тинч аҳолини ёки ҳарбий асирларни қийнаш, жисмонан қириб юбориш, тинч аҳолини мажбурий ишларга ёки бошқа мақсадларда ҳайдаб кетиш, халқаро ҳуқуқ билан таъқиқланган уруш олиб бориш воситаларини қўллаш, шаҳарлар ва аҳоли яшаш жойларини беҳуда вайрон қилиш, мулкни талон-торож қилиш, шунингдек бундай ҳаракатларни қилишга буйруқ бериш.

Геноцид - миллий, этник, ирқий ёки диний мансублигига қараб, бир гуруҳ шахснинг жисмонан тўла ёки қисман қирилиб кетишига олиб келадиган турмуш шароитини қасддан яратиш, бундай шахсларни жисмонан тўла ёки қисман қириб юбориш, бола туғилишини зўрлик билан камайтириш ёхуд болаларни ана шу одамлар гуруҳидан олиб, бошқасига топшириш, шунингдек бундай ҳаракатлар содир этиш тўғрисида буйруқ бериш.

Ёлланиш:

- низолашаётган давлатнинг фуқароси ёки ҳарбий хизматчиси ҳисобланмаган ёхуд назорат қилиниб турган низолашаётган давлат ҳудудида доимий яшамайдиган ёки ҳеч қандай давлат томонидан қуролли кучлар таркибида расмий топшириқни бажариш ваколати берилмаган шахснинг моддий манфаатдорлик ёки бошқа бирон шахсий манфаатни қўзлаб, ўзга давлат ҳудудида ёки унинг тарафини олиб қуролли тўқнашувда ёхуд ҳарбий ҳаракатларда қатнашиш учун ёлланиши;

- ёлланма шахсни ёллаш, ўқитиш, молиялаштириш ёки унга бошқа моддий таъминот бериш, худди шунингдек ундан ҳарбий тўқнашув ёки ҳарбий ҳаракатларда фойдаланиш.

Чет эл давлатининг ҳарбий хизматига, хавфсизлик, полиция, ҳарбий адлия органлари ёки шунга ўхшаш бошқа органларига хизматга кириш, ёлланиш:

- Ўзбекистон Республикаси фуқаросининг чет давлатларнинг ҳарбий хизматига, хавфсизлик, полиция, ҳарбий адлия органлари ёки шунга ўхшаш бошқа органларига хизматга кириши;

- Ўзбекистон Республикаси фуқаросининг чет давлатларнинг ҳарбий хизматига,

хавфсизлик, полиция, ҳарбий адлия органлари ёки шунга ўхшаш бошқа органларига хизматга ёлланиши.

Терроризм:

- халқаро муносабатларни мураккаблаштириш, давлатнинг суверенитетини, ҳудудий яхлитлигини бузиш, хавфсизлигига путур етказиш, уруш ва қуролли можаролар чиқариш, ижтимоий-сиёсий вазиятни беқарорлаштириш, аҳолини қўрқитиш мақсадида давлат органини, халқаро ташкилотни, уларнинг мансабдор шахсларини, жисмоний ёки юридик шахсни бирон бир фаолиятни амалга оширишга ёки амалга оширишдан тийилишга мажбур қилиш учун зўрлик, куч ишлатиш, шахс ёки мол-мулкка хавф туғдирувчи бошқа қилмишлар ёхуд уларни амалга ошириш таҳдиди, шунингдек террорчилик ташкилотининг мавжуд бўлишини, ишлаб туришини, молиялаштирилишини таъминлашга, террорчилик ҳаракатларини тайёрлаш ва содир этишга, террорчилик ташкилотларига ёхуд террорчилик фаолиятига қўмаклашаётган ёки бундай фаолиятда иштирок этаётган шахсларга бевосита ёки билвосита ҳар қандай маблағ-воситалар ва ресурслар бериш ёки йиғишга, бошқа хизматлар кўрсатишга қаратилган фаолият

- вазиятни беқарорлаштириш ёки давлат органлари томонидан қарор қабул қилинишига таъсир кўрсатиш ёхуд сиёсий ёки бошқа ижтимоий фаолиятга тўсқинлик қилиш мақсадида давлат ёки жамоат арбоби ёхуд ҳокимият вакилининг давлат ёки жамоатчилик фаолияти муносабати билан унинг ҳаётига суиқасд қилиш ёки унинг баданига шикаст етказиш.

Миллий, ирқий ёки диний адоват кўзгатиш:

- миллий, ирқий, этник ёки диний адоватни тарғиб қилувчи материалларни тарқатиш мақсадида тайёрлаш, сақлаш ёки тарқатиш, шундай қилмишлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

- миллий, ирқий, этник ёки диний мансублигига қараб, аҳоли гуруҳларига нисбатан адоват, мурасасизлик ёки нифоқ келтириб чиқариш мақсадида миллий шаън-шараф ва кадр-қимматни камситишга, диний эътиқодига ёки даҳрийлигига қараб, фуқароларнинг ҳис-туйғуларини ҳақоратлашга қаратилган қасддан қилинган ҳаракатлар, шунингдек миллий, ирқий, этник мансублиги ёки динга муносабатига қараб, фуқароларнинг ҳуқуқларини бевосита ёки билвосита чеклаш ёхуд уларга бевосита ёки билвосита афзалликлар бериш.

Давлатга хоинлик қилиш – Ўзбекистон Республикасининг фуқароси томонидан жосуслик, чет эл давлатига, чет эл ташкилотига ёки уларнинг вакилларида давлат сирларини етказиш ёхуд Ўзбекистон Республикасига қарши душманлик фаолияти олиб боришда бошқача ёрдам кўрсатиш йўли билан давлатга хоинлик қилиш, яъни Ўзбекистон Республикасининг суверенитети, ҳудудий дахлсизлиги, хавфсизлиги, муҳофаа салоҳияти, иқтисодиётига зарар етказган ҳолда қасддан содир этилган қилмиш.

Ўзбекистон Республикаси Президентига тажовуз қилиш:

– Ўзбекистон Республикаси Президентининг ҳаётига тажовуз қилиш
– Ўзбекистон Республикаси Президенти баданига қасддан шикаст етказиш
– Ўзбекистон Республикаси Президентини омма олдида ҳақоратлаш ёки унга туҳмат қилиш, шунингдек матбуот ёки бошқа оммавий ахборот воситаларидан фойдаланган ҳолда уни ҳақоратлаш ёки унга туҳмат қилиш.

Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузумига тажовуз қилиш:

– Ўзбекистон Республикасининг амалдаги давлат тузумини Конституцияга хилоф тарзда ўзгартиришга, ҳокимиятни босиб олишга ёхуд қонуний равишда сайлаб қўйилган ёки тайинланган ҳокимият вакиллари ҳокимиятдан четлатишга ёхуд Ўзбекистон Республикаси ҳудудий яхлитлигини Конституцияга хилоф тарзда бузишга очикдан-очик даъват қилиш, шунингдек бундай мазмундаги материалларни тарқатиш мақсадида тайёрлаш, сақлаш ёки тарқатиш;

– Ҳокимият конституциявий органларининг қонуний фаолиятига тўсқинлик қилиш ёки уларни Конституцияда назарда тутилмаган параллел ҳокимият тузилмалари билан

алмаштиришга қаратилган зўравонлик ҳаракатлари, шунингдек давлат ҳокимияти ваколатли органларининг Ўзбекистон Конституциясида назарда тутилмаган тартибда тузилган ҳокимият тузилмаларини тарқатиб юбориш тўғрисидаги қарорларини белгиланган муддатда бажармаслик;

– Ҳокимиятни босиб олиш ёки Ўзбекистон Республикаси конституциявий тузумини ағдариб ташлаш мақсадида фитна уюштириш.

Жосуслик – чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахснинг давлат сири ҳисобланган маълумотларни чет эл давлати, чет эл ташкилоти ёки уларнинг агентурасига етказиши, худди шунингдек етказиш мақсадида қўлга киритиши, йиғиши ёки сақлаши, шунингдек чет эл разведкасининг топшириғи бўйича Ўзбекистон Республикасига зарар етказишда фойдаланиш учун бошқа маълумотларни етказиши ёки йиғиши.

Қўпоровчилик – Ўзбекистон Республикасининг давлат органлари фаолияти ёки ижтимоий-сиёсий вазиятнинг барқарорлигига ёки иқтисодиётига путур етказиш мақсадида одамларни қириб юбориш, уларнинг соғлиғига зиён, мулкка шикаст етказиш ёки уни нобуд қилишга қаратилган ҳаракатлар.

Давлат сирларини ошкор қилиш – давлат сирларини ошкор қилиш ёки ўзгага бериш, яъни давлат сири, ҳарбий сир ёки хизмат сири ҳисобланган маълумотларнинг, бу маълумотлар ишониб топширилган ёки хизмати ёхуд касб фаолияти юзасидан улардан хабардор бўлган шахс томонидан ошкор қилиниши, башарти, бу қилмишда давлатга хоинлик аломатлари бўлмаса.

Давлат сири ёки ҳарбий сир ҳисобланган ҳужжатларни йўқотиш – ҳужжатларнинг, шунингдек ашё ёки моддаларнинг, агар улар ҳақидаги маълумот давлат сири ёки ҳарбий сирни ифодаласа, хизмат ёки касб фаолияти юзасидан ишониб топширилган шахс томонидан йўқотилиши, башарти, бу йўқотиш ана шу ҳужжатлар, ашё ёки моддалар билан муомалада бўлиш қоидаларини бузиш натижасида рўй берган бўлса.

3. МАВЗУ БЎЙИЧА ДАРС ОЛИБ БОРИШ МЕТОДИКАСИ:

❖ маърузани ўтиш жараёнида технологик харитада кўрсатилган ахборот-коммуникатив ва замонавий педагогик технологиялардан фойдаланилиши назарда тутилади;

❖ маъруза мавзусининг долзарблиги, ўрганилганлик даражаси, бу соҳада амалга оширилаётган ислохотлар мазмуни ҳақида тушунча берилади;

❖ мавзуга оид миллий ва халқаро норматив ҳужжатлар билан таништирилади ва таҳлил қилинади;

❖ режа асосида слайдлар ёрдамида мавзуаги асосий ҳолатлар тушунтирилади;

❖ мунозарали (назарий) саволлар ўртага ташланади ва уларга баҳо берилади;

❖ муаммоли масалалар тарқатилади ва уларнинг ечими эшитилади;

❖ зарурият туғилганда, масала ва саволлар уйга топшириқ сифатида берилади;

❖ асосий тушунчалар, савол-жавоблар умумлаштирилиб, маърузага якун ясалади.

Маъруза жараёнида талабалар мунозараси ўқитувчининг раҳбарлигида маърузанинг қуйида кўрсатилган кўринишларида олиб борилиши мумкин: кириш маъруза, шарҳловчи маъруза, маъруза ахборот, муаммоли маъруза, визуал маъруза ва ҳк.

Маърузалар тегишли мавзулар юзасидан гиперслайдларни талабаларга намойиш этиш орқали ўтилади. Дарс жараёнида компьютер ва мультимедиа қурилмалар: ноутбук, проектор каби дидактик воситалардан фойдаланилади.

Ушбу мавзу билан танишиш талабада тинчлик ва инсониятнинг хавфсизлигига қарши ҳамда Ўзбекистон Республикасига қарши жиноятларни квалификация қилишнинг асосий қоидаларини ўзлаштиришга ёрдам беради.

4. МАЪРУЗАНИНГ АСОСИЙ МАСАЛАЛАРИ:

Урушни тарғиб қилиш (ЖК 150-моддаси)

Урушни тарғиб қилишнинг **ижтимоий хавфлилиги**, аввало, шахснинг бир мамлакатни иккинчи мамлакатга нисбатан қўзғатиш учун турли шаклдаги қарашлар, ғоялар ёки чақириқлар тарқатиб дунёни ва давлатларнинг тинчлигини хавф остига қўядиган ҳолатга келтиришидир.

Урушни тарғиб қилиш халқаро ҳуқуқ меъёрларига зиддир.

Мазкур жиноятнинг **бевосита объекти** тинчлик ва давлат ҳамда халқларнинг ривожланиши ва ҳаётий фаолиятининг шарт бўлган тинч ҳаёт кечиришидир.

Объектив томондан урушни тарғиб қилиш бир мамлакатнинг иккинчисига агрессия амалга оширишига эришиш мақсадида қандай шаклда бўлмасин қарашлар, ғоялар ёки чақириқлар тарқатишидир.

Уруш оловини ёқишга қаратилган чақириқлар, қарашлар ёки ғояларни тарқатиш вақтидан бошлаб жиноят **туғалланган** деб топилади.

Ҳар қандай шаклдаги урушни тарғиб қилиш субъектив томондан онгли равишда, яъни шу ҳаракатни англаган ҳолда амалга оширилади. Шунга кўра бу жиноят қасддан содир этилиши мумкин. Жиноятни квалификация қилиш учун унинг **мақсад** ва **мотиви** аҳамиятсиздир.

Мазкур жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган барча шахслар бўлиши мумкин.

Урушни тарғиб қилишни агрессияга далолатчилик (ЖК 151-моддаси) қилишдан ажратиш лозим. Уларнинг фарқи шундаки, агрессияга далолатчилик қилиш ҳеч қачон оммавий тус олмайди ва ЖК 151-моддасида назарда тутилган жиноятнинг субъекти бўлиши мумкин бўлган аниқ бир шахснинг иродасига қаратилган бўлади, урушни тарғиб қилиш эса, кўпчиликка нисбатан амалга оширишни ва уруш очилишининг зарурлигини ва мақсадга мувофиқлигини омма онгида шакллантиришни мақсад қилади.

Агрессия (ЖК 151-моддаси)

Агрессия урушини режалаштириш, унга тайёргарчилик кўриш сезиларли ижтимоий хавф туғдиради, зеро бундай ҳаракатларни содир этиш натижасида давлатлар орасида тинчлик бузилади ва халқаро муносабатларда зиддият туғилади, натижада бу ҳаракатлар кўплаб қурбонларга, биноларнинг вайрон бўлишига, шаҳар ва қишлоқларнинг йўқ бўлишига олиб келади.

Агрессиянинг **бевосита объекти** тинчлик ва тинч ҳаёт кечириш асослари ҳамда ЖК 151-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноятнинг қуйидаги: агрессив урушни режалаштириш ёки унга тайёргарлик кўриш, шунингдек, шу ҳаракатларни амалга оширишга қаратилган фитнада қатнашишда намоён бўлади.

ЖК 151-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** агрессив урушни бошлаш ёки олиб бориш ҳисобланади.

Агрессив урушни бошлаш ёки олиб бориш давомли жиноят дейилади.

Агрессив урушни лойиҳалаштириш, тайёргарлик кўриш ва олиб бориш бўйича ҳаракатлар содир этилган дамдан агрессия **тамомланган** жиноят деб топилади.

Агрессиянинг **субъектив томони** била туриб содир этилган айбли ҳаракат билан тавсифланади (тўғри қасд). Ундаги ташкилотчилар ва иштирокчилар унинг ижтимоий хавфлилигини англайдилар ва уни содир этишни хоҳлайдилар.

Давлатнинг ҳарбий масалаларини ҳал қилиш ваколатига эга мансабдор шахслар агрессиянинг **субъекти** бўлишлари мумкин. Мансабдор шахслар агрессив урушларни режалаштириш ва тайёрлашда қатнашадилар ёки мазкур ҳаракатни бажариш учун фитна уюштирадилар.

Урушнинг қонун ва удумлирини бузиш (ЖК 152-моддаси)

Халқаро жиноят ҳукуқи бу жиноятларни ҳарбий жиноятлар гуруҳига киритади. Унинг **ижтимоий хавфлилиги**, аввало, шундан иборатки, урушнинг ўзи одамларнинг ўлиши ва қирилиб кетишига, шаҳар ва қишлоқларнинг вайрон бўлишига, маданий бойликларнинг йўқ бўлиб кетишига, тараққиёт жараёнининг орқага сурилишига ва шу каби оғир оқибатларга олиб келади. Шубҳасиз, уруш қонунларини бузиш ҳар бир урушнинг оқибатларини кучайтиради ва оғирлаштиради.

Уруш олиб боришнинг воситалари ва усулларига риоя қилиш борасидаги муносабатлар жиноятнинг **асосий бевосита объекти** бўлиб ҳисобланади. **Қўшимча бевосита объект** бўлиб, ҳарбий асирлар ва тинч аҳолининг хавфсизлигини ва инсон тараққиётининг ютуқларига эришишни таъминлаш бўйича ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Объектив томондан уруш қонунлари ва удумлирини бузиш деганда, тинч аҳолини ёки ҳарбий асирларни қийнаш, жисмонан қириб юбориш, тинч аҳолини мажбурий ишларга ёки бошқа мақсадларда ҳайдаб кетиш, халқаро ҳуқуқ билан тақиқланган уруш олиб бориш воситаларини қўллаш, шаҳарлар ва аҳоли яшаш жойларини беҳуда вайрон қилиш, мулкни талон-торож қилиш, шунингдек, бундай ҳаракатларни қилишга буйруқ беришда ифодаланган урушнинг қонун ва удумлирини бузиш тушунилади.

Жиноятнинг **субъектив томони** тўғри қасддан содир этилиши билан тавсифланади, чунки шахс ўз хатти-ҳаракатининг ижтимоий хавфлилигини ва ҳуқуққа хилофлигини билади, шундай бўлса-да, уни содир этишни хоҳлайди.

Мотив ва **мақсад** жиноятни квалификация қилишга таъсир кўрсатмайди.

Жиноятнинг **субъекти** – 16 ёшга етган ақли расо жисмоний шахс. Ҳар қандай ҳарбий хизматчи жиноят субъекти бўлиши мумкин. Ҳарбий асирларга нисбатан содир этилган ҳаракатлар хусусида гап кетганда мансабдор шахслар, ҳарбий хизматчилар ёки уларни қўриқлаш, сақлаш, назорат қилиш ва ҳ.к. бўйича муайян ҳуқуқ ва масъулиятга эга бўлган бошқа шахслар жиноят субъекти бўлишлари мумкин.

Геноцид (ЖК 153-моддаси)

Геноцид – бу инсониятга қарши жиноятдир (маъноси, «қавмни, қабилани ўлдиришдир»).

Германия, Чили, Кампучия ва бошқа давлатларда содир бўлган ваҳшиёна фашистик ҳаракатлар геноцид ҳисобланади.

Геноциднинг **бевосита объекти** сайёрамиздаги истиқомат қилувчи кишиларнинг миллати, этник, ирқий хусусиятлари ёки динидан қатъи назар, хавфсизлиги ва тинч-тотувлигини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар тизимидир.

Шуни таъкидлаш керакки, геноциддан **жабрланувчилар** бутун миллий, этник, ирқий ёки диний гуруҳлар ҳисобланади ва геноцид уларни йўқ қилишга қаратилган бўлади.

Геноциднинг **объектив** жиҳати бирор-бир миллий, этник, ирқий ёки диний гуруҳни йўқ қилишга қаратилган ҳаракат сифатида белгиланади. Бу ҳаракат шу гуруҳ аъзоларининг ўлдирилиши, бир гуруҳ шахсининг жисмонан тўла ёки қисман қирилиб кетишига олиб келадиган турмуш шароитини қасддан яратиш, бундай шахсларни жисмонан тўла ёки қисман қириб юбориш, бола туғилишини зўрлик билан камайитириш ёхуд болаларни ана шу одамлар гуруҳидан олиб, бошқасига топшириш каби ҳаракатлар содир этиш ва шу ҳаракатларни содир этишга буйруқ беришда намоён бўлади.

Геноцид **субъектив томондан тўғри қасддан** содир этилади. Чунки шахс ёки айрим шахслар гуруҳи миллий, этник, ирқий ёки диний белгиларига кўра бирор гуруҳни жисмоний қирғин этишга йўналтирилган ижтимоий хавфли қилмиш содир этилаётганлигини билади ва мазкур қилмишни хоҳлайди.

Мақсад – бирор-бир миллий, этник, ирқий ёки диний гуруҳни жисмоний тўла ёки қисман йўқ қилиш.

Геноциднинг **мотиви** турлича бўлиши мумкин. Одатда бу юқорида кўрсатилган гуруҳлардан бирига нисбатан қасос ёки нафрат ҳиссиётидир. Бироқ жиноятнинг квалификациясига бу ҳолатлар таъсир қилмайди.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган шахс, шунингдек, масъул вазифаларда ишлайдиган мансабдор шахслар бўлиши мумкин. 13 ёшдан 16 ёшгача бўлган шахслар ЖК 153-моддасида кўрсатилган жиноятни содир этганида жавобгарликка тортилади: бунга одам ўлдириш, оғир тан жароҳати етказиш ва ҳ.к. киради.

Ёлланиш (ЖК 154-моддаси)

Ёлланишнинг **бевосита объекти** халқаро ҳуқуқ томонидан ўрнатилган уруш олиб боришнинг воситаларини ва услубларини қўллашни назорат қилувчи ижтимоий муносабатлардир.

ЖК 154-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** низолашаётган давлатнинг фуқароси ёки ҳарбий хизматчиси бўлмаган шахснинг назоратдаги ҳудудида муқим истиқомат қилувчи шахс ҳам эмас, Қуролли Кучлар таркибига ҳам кирмайди ва бирор давлат томонидан унинг Қуролли Кучлари сафида расмий вазифаларни бажариш учун юборилмаслигидадир.

Ёлланувчининг ўзга давлат ҳудудида ёки унинг тарафини олиб қуролли тўқнашув ёки ҳарбий ҳаракатларда иштирок этиши деганда, ёлланувчининг рағбатлантириш ёки бошқа шахсий манфаатлар эвазига ҳарбий сифатида ўз қобилиятларини ёлловчи манфаати учун намоён қилишини тушуниш керак.

Шуни таъкидлаш керакки, кўриляётган жиноят объектив томонининг мажбурий шарти бу қуролланган зиддият ёки ҳарбий ҳаракатлар шароитидир.

Субъектив томондан ёллаш ва ёлланиш фақат онгли равишда қасддан содир этилади. Айбдор қуролли зиддиятлар ёки ҳарбий ҳаракатларда фақат моддий рағбат ёки шахсий фойда олиш мақсадида иштирок этаётганини билади (ЖК 154-моддаси 1-қисми) ёки айбдор ёлланувчини ёллаш, ўқитиш, пул маблағларини бериш ёки бошқа турдаги моддий таъминотларни амалга ошираётганини билади (ЖКнинг 154-моддаси 2-қисми) ва бундай ҳаракатларни содир этишни хоҳлайди.

ЖК 154-моддасида назарда тутилган жиноятнинг зарурий белгиси бўлиб моддий рағбат ёки шахсий фойда олиш мақсади хизмат қилади.

ЖК 154-моддаси 1-қисмида назарда тутилган ёлланиш жиноятининг **субъекти** бўлиб 16 ёшга етган ақли расо, жисмоний шахс ҳамда фақат ёлланувчи иштирок этиши мумкин. Яъни, бу ерда субъект махсусдир. ЖК 154-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноятнинг субъекти эса умумийдир.

Ёлланувчи деб, қуйидаги белгиларга эга бўлган шахсларга айтилади:

- 1) ёлланувчи бошқа давлат ҳудудида ёки унинг тарафини олиб қуролли зиддиятлар ёки ҳарбий ҳаракатларда моддий рағбат ёки шахсий фойда олиш мақсадида иштирок этади;
- 2) у низолашаётган давлатнинг фуқароси ва ҳарбий хизматчиси эмас;
- 3) у низолашаётган давлат назорат қилиниб турган ҳудудда доимий яшамайди;
- 4) у Қуролли Кучлар сафида расмий вазифаларни бажариш учун ҳеч қандай давлат томонидан ваколат берилмаган шахсдир.

Чет давлатларнинг ҳарбий хизматига, хавфсизлик, полиция, ҳарбий адлия органлари ёки шунга ўхшаш бошқа органларига хизматга кириш, ёлланиш (ЖК 154¹-моддаси)

Жиноятнинг **ижтимоий хавфлилиги** шундаки, унинг содир этилиши натижасида ҳуқуқ-тартиботга, давлатларнинг тинч-тотув муносабатларига, Ўзбекистон Республи-

касининг мудофаа имкониятларига путур етади. Бундан ташқари, ҳарбий хизматга, хавфсизлик органларига, полицияга, ҳарбий адлияга ва бошқа шу каби хорижий давлат ташкилотларига кириш ёки ёлланиш натижасида Ўзбекистон фуқароларидан ёлланувчилар сифатида фойдаланиш ҳақида фикрлар вужудга келадики, бу ҳолат халқаро ташкилот томонидан қатъиян тақиқланади.

ЖК 154¹-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **бевосита объекти** давлатларнинг хавфсизлиги ва осойишта ҳаётини таъминловчи, уларнинг ривожланиши ва ҳаётини фаолияти шароитларини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир. Факультатив объект сифатида бу ерда Ўзбекистон Республикасининг суверенитети, ташқи хавфсизлиги, обрўи хизмат қилади.

ЖК 154¹-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** Ўзбекистон Республикаси фуқаросининг ҳарбий хизматга, хавфсизлик органларига, полицияга, ҳарбий адлияга ва бошқа шу каби хорижий давлат ташкилотларига киришини ташкил қилади.

ЖК 154¹-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** Ўзбекистон Республикаси фуқаросини ҳарбий хизматга, хавфсизлик органларига, полицияга, ҳарбий адлияга ва бошқа шу каби хорижий давлат ташкилотларига ёллашда намоён бўлади.

ЖК 154¹-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **субъектив томони** доимо англандан ҳолда **тўғри қасддан** содир этилади. Берилган модданинг 1-қисми бўйича ҳаракат содир этилганда айбдор Ўзбекистон фуқароси эканлигини ва ҳарбий хизматга, хавфсизлик органлари, полиция, ҳарбий адлия ва бошқа шу каби хорижий давлат ташкилотларига хизматга кираётганини билади ва шуни хоҳлайди. Худди шундай ЖК 154¹-моддаси 2-қисми бўйича айбдор Ўзбекистон фуқаросини ҳарбий хизмат, хавфсизлик органлари, полиция, ҳарбий адлия ва бошқа шу каби хорижий давлат ташкилотларига хизматга ёллаётганини англайди.

Берилган ҳаракатларнинг **мақсади** ва **мотиви** турлича бўлиши мумкин, лекин жиноятнинг квалификациясига таъсир қилмаса-да, суд томонидан жазони белгилаш вақтида инобатга олиниши лозим.

ЖК 154¹-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **субъекти** махсус шахс бўлиб, у фақат 16 ёшга етган ақли расо Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлиши мумкин. ЖК 154¹-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноятнинг субъекти эса 16 ёшга тўлган ҳар бир ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин. Бу шахсларнинг фуқаро-лиги аҳамиятсиздир.

Терроризм (ЖК 155-моддаси)

Терроризм жиноий ҳаракатнинг энг оғир кўринишларидан бири бўлиб, айбдор атрофдагиларда қўркув, ғалаён уйғотишга, уларнинг меъёрий одати ва ижтимоий фойдали фаолиятини тўхтатиб қўйишга, ҳокимият ва бошқарув органларига қаршилиқ қилиб, ўзининг ноқонуний мақсадларига эришишга ҳаракат қилади.

Терроризмнинг **асосий бевосита объекти** халқаро хавфсизликни таъминлайдиган ва инсониятни ҳимоялайдиган ҳамда Ўзбекистоннинг ижтимоий хавфсизлигини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлардир. Терроризмда фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғига, ҳокимият ва бошқарув органлари фаолиятига, ижтимоий тартибот, ўзгалар мол-мулкига ва бошқаларга зарар етиши мумкин. Шу сабабли терроризмнинг бевосита **қўшимча объекти** бўлиб одамларнинг ҳаёти, соғлиғи, моддий ёки бошқа манфаатларини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар хизмат қилади.

Терроризм жиноятида жиноятнинг **предмети** бўлиб моддий бойлик ва бошқа моддий объектлар, масалан, кўп қаватли турар жойлар, темир йўл вокзаллари, аэропортлар, автостанциялар, электропоезд, метрополитенлар, маданият саройлари сув ва иссиқлик энергияси таъминоти тармоқлари, ядровий объектлари ва ҳ.к. лар хизмат қилиши мумкин.

Объектив томондан ЖК 155-моддаси 1-қисмида назарда тутилган терроризм ўз ичига зўрлик ишлатиш, куч ишлатиш ва бошқа ҳаракатларда давлат органлари, халқаро ташкилот, жисмоний ёки юридик шахсларни қандайдир қилмишни содир этиш ёки улардан воз кечишга мажбур қилиш билан боғлиқ фаол ҳаракатларда ифодаланади.

Субъектив томондан терроризм **тўғри қасддан** содир этилган жиноятдир.

Берилган жиноят таркибининг субъектив томони учун **мақсад**:

- халқаро муносабатларни оғирлаштириш,
- суверенитетни ва ҳудудий яхлитликни бузиш, давлат хавфсизлигини бузиш,
- урушни, қуролли тўқнашувларни тарғиб қилиш,
- ижтимоий-сиёсий шароитни издан чиқариш,
- аҳолини кўрқитиш ҳолатлари бўлиши шарт.

Бундай мақсад бўлмаганида содир этилган ҳаракатни ЖК 155-моддаси 1-қисми билан квалификация қилиб бўлмайди.

Кўрилатган жиноятни содир этиш **мотивлари** турлича бўлиши мумкин: қасос, қасд, давлатда олиб борилаётган сиёсатни ғоявий қабул қилмаслик ва бошқалар, бироқ булар жиноятнинг квалификациясига таъсир қилмайди, аммо ҳар бир ҳолатда суд томонидан жазо белгиланаётганда инobatга олиниши лозим.

ЖК 155-моддаси 2-қисмида назарда тутилган терроризмнинг **объектив томони** давлат ёки ижтимоий вакил ёки ҳокимият вакилларига уларнинг давлат ёки ижтимоий фаолияти билан боғлиқ ҳолда тан жароҳатлари етказиши, ҳаётига қасд қилиш ҳолатларида намоён бўлади.

ЖК 155-моддаси 2-қисмида назарда тутилган терроризм субъектив томондан қасддан содир этилади..

ЖК 155-моддаси 3-қисмида назарда тутилган терроризм берилган модданинг 1- ёки 2-қисмида назарда тутилган ва қуйидаги оқибатларни олиб келган ҳаракатларни содир этишда намоён бўлади:

- а) одам ўлими;
- б) бошқа оғир оқибатлар.

Ўзбекистон Республикасининг 16 ёшга тўлган фуқаролари, чет эл фуқаролари ёки фуқаролиги бўлмаган шахслар терроризм **субъекти** бўлиши мумкин.

Терроризмнинг олдини олиш учун ЖК 155-моддаси 4-қисмида назарда тутилган **рағбатлантириш меъёри** муҳим аҳамият касб этади. ЖК 155-моддаси берилган қисмига мувофиқ террористик актни содир этишга тайёргарлик кўришда қатнашган шахс ўз вақтида давлат органларини огоҳлантирса ёки бошқа йўл билан террорчилик ҳаракати содир этилишини тўхтатишга ёрдам берган бўлса ва бу шахснинг ҳаракатларида бошқа жиноят таркиблари бўлмаса, у жинoий жавобгарликка тортилмайди.

Айбдор жинoий жавобгарликдан қуйидаги ҳолатларда озод қилиниши мумкин:

- 1) агар у фақатгина терактни тайёрлашда иштирок этган бўлса;
- 2) ўз вақтида, яъни объектив томоннинг жиноят содир этишидан аввал ҳокимият органларига террорчиларнинг мақсадларини амалга оширишларини ва оғир оқибатлар келиб чиқишининг олдини олиш учун чоралар кўришга имкон яратган ҳолда маълум қилган бўлса;
- 3) бошқа усуллар билан террорчиларнинг мақсадларини амалга оширишлари ва оғир оқибатлар келиб чиқишининг олдини олишга фаол ҳаракат қилган бўлса, яъни террорчилик ҳаракатини тўхтатиш учун ҳар қандай ҳаракатни амалга оширган бўлса (масалан, ҳуқуқ-тартибот органларига ёки террористик акт содир этилиши кўзланган ташкилот маъмуриятига шахсан бориб огоҳлантириш; давлат органларини аноним тарзда огоҳлантириш; ижтимоий хавфли ҳаракатларни олдини олиш бўйича субъектнинг бошқа фаол ҳаракатлари; зарарли оқибатларни тўхтатиш ва кучсизлантириш учун бошқа фуқароларни жалб этиш ва ҳоказо);
- 4) агар унинг ҳаракатларида бошқа жиноят таркиблари бўлмаса (қурол ёки портловчи моддаларни сотиб олиш, сақлаш ёки уларни ўғрилаш, шахсан тайёрлаш ва ҳоказо).

Миллий, ирқий, этник ёки диний адоват қўзғатиш (ЖК 156-моддаси)

Кўрилаётган жиноятнинг **ижтимоий хавфлилиги** шундан иборатки, миллий, ирқий, этник ёки диний адоватни тарғиб қилувчи маълумотлардан ноқонуний фойдаланиш, давлат ижтимоий хавфсизлигини бузишга, жумладан, адоватнинг амалда қўзғалишига, миллатчилик ва ирқчилик асносида келишмовчилик ва бошқаларнинг келиб чиқишига сабаб бўлади.

Кўрилаётган жиноятнинг **турдош объекти** бўлиб, инсониятнинг тинчлиги ва хавфсизлигини назорат қилиш ва таъминлаш бўйича муносабатлар ҳисобланади.

Жиноятнинг **бевосита объекти** бўлиб, миллий, ирқий, этник ёки диний белгиларига кўра нафратни ёки адоватни қўзғатиш кўринишидаги экстремистик ҳаракатларга йўл қўймаслик бўйича конституцион тамойилни кафолатловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. **Қўшимча объект** сифатида, бу ерда, жамиятда меъёрий муҳитни, фуқароларнинг соғлиғи ва ҳаёти, уларнинг қонуний ҳуқуқ ва эркинликларини таъминловчи ижтимоий муносабатлар хизмат қилади.

ЖК 156-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **предмети** миллий, ирқий ёки диний адоватни қўзғатувчи ёки уни тарғиб қилувчи материаллардир.

ЖК 156-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят таркибининг **объектив томони**, миллий, ирқий, этник ёки диний адоватни тарғиб қилувчи материалларни тарқатиш ёки тарқатиш мақсадида материалларни тайёрлаш ва сақлаш билан баҳоланади. Шу билан бирга ЖК 156-моддаси 1-қисми тузилмаси маъмурий преюдицияга эга бўлиб, бу модда бўйича жавобгарлик худди шундай ҳаракатлар учун маъмурий огоҳлантиришдан сўнг бир йил давомида бошланиши мумкин.

ЖК 156-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони**, миллий шаън ва кадр-қимматини ерга уриш, фуқароларнинг диний ёки атеистик қарашлари билан боғлиқ ҳис-туйғуларини ҳақоратлаш ҳамда фуқароларнинг миллий, ирқий, этник мансублигига ёки динга муносабатига қараб бевосита ёки билвосита ҳуқуқларни чеклаб қўйиш, бевосита ёки билвосита имтиёзларни белгилаш ҳолатларидир.

Жиноят кодексининг 156-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **субъектив томони** айбнинг **тўғри қасддан**, англаган ҳолда содир этилиши билан тавсифланади.

ЖК 156-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят таркиби субъектив томонининг зарурий жиноятнинг **мақсади** – тарқатишдир.

Қилмишнинг **мотиви** жиноятнинг квалификациясига таъсир қилмайди, лекин жазо белгиланаётганда инобатга олиниши зарур.

ЖК 156-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахс.

ЖК 156-моддаси 3-қисми бир қатор квалификация қилинувчи белгиларни назарда тутди. Кўрилаётган модданинг 1- ёки 2-қисмида назарда тутилган миллий, ирқий, этник ёки диний адоватни қўзғатиш ҳолатларини содир этиш:

- а) бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавфли усуллар билан;
- б) оғир тан жароҳати етказиш йўли билан;
- в) аҳолини доимий яшаш жойидан мажбурий кўчириш;
- г) масъул мансабдор шахс томонидан;
- д) олдиндан тил бириктирган ҳолда ёки бир гуруҳ шахс томонидан амалга оширилган деб тушунилади.

Давлатга хоинлик қилиш (ЖК 157-моддаси)

Давлатга хоинлик қилиш ўта оғир жиноятлардан биридир. Мазмунан бу ҳаракат ўз халқига нисбатан сотқинлик қилишдир.

Давлатга хоинлик қилишнинг **бевосита объекти** Ўзбекистон Республикасининг миллий хавфсизлигини ташкил қилувчи ва суверенитетдан, ҳудудий дахлсизликдан, хавфсизликдан, ўзини ҳимоя қила олишликдан ва давлатнинг иқтисодидан ташкил топувчи ташқи хавфсизлиги ҳисобланади.

Давлатга хоинлик қилишнинг **предметини** Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 7 майдаги 848-ХП-сонли «Давлат сирларини ҳимоя қилиш ҳақида»ги Қонунида берилган давлат сирларини ташкил қилувчи маълумотлар ташкил қилади.

Давлатга хоинлик қилишнинг **объектив томони** Ўзбекистон Республикасининг суверенитетига, ҳудудий дахлсизлигига, хавфсизлигига, муҳофаа қудратига, иқтисодиётига зиён етказадиган душман томонга ўтиш, жосуслик қилиш, чет давлатга, чет эл ташкилотлари ёки уларнинг вакилларига Ўзбекистон Республикасига қарши душманлик фаолияти олиб боришида ёрдам бериш ва чет давлатга бошқа ёрдамларни кўрсатишда намоён бўлади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор унинг қилмиши давлат суверенитети, ҳудудий дахлсизлиги, хавфсизлиги, муҳофаа қудрати, иқтисодиётига зиён етказётганлигини англайди ва шуни хоҳлайди.

Давлатга хоинлик қилиш **мотив** ва **мақсади** турлича бўлиши мумкин (сепаратистик дунёқараш, кўра олмаслик ва бошқалар). Бироқ бу кўрилатган жиноятнинг квалификациясига таъсир қилмайди.

ЖК нинг 157-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **субъекти** фақат 16 ёшга тўлган Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлиши мумкин.

ЖК 157-моддаси 2- ва 3-қисмларида давлатга хоинлик қилишга жалб қилинган шахс учун жавобгарликдан ва жазодан озод қиладиган рағбатлантирувчи норма мавжуд.

Ўзбекистон Республикаси Президентига тажовуз қилиш (ЖК 158-моддаси)

Мазкур жиноят ЖКнинг «Ўзбекистон Республикасига қарши жиноятлар» бўлиmidан бежиз жой олмаган. Зеро, Ўзбекистон Республикаси Президенти фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига риоя этилишининг кафилидир ҳамда Ўзбекистон Республикасининг суверенитети, хавфсизлиги ва ҳудудий яхлитлигини муҳофаа этиш, миллий давлат тузилиши масалаларига доир қарорларни амалга ошириш юзасидан зарур чора-тадбирларни кўради, Конституцияда белгиланган бошқа ваколатларни амалга оширади. Конституциянинг 91-моддасида «...Президентнинг шахси дахлсиздир ва қонун билан муҳофаза этилади» дейилган.

Кўрилатган қилмишнинг **турдош объекти** бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг давлат суверенитети, хавфсизлиги, муҳофаа қудрати ва иқтисодиёти асосларини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг сиёсий тизими **бевосита асосий** объектдир. **Қўшимча бевосита** объект бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг ҳаёти, хавфсизлиги, соғлиғи, шаъни ва кадр-қимматини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Ҳокимият нуфузи ва обрўси, Президент фаолияти, унинг ҳаёти, соғ-саломатлиги, шаъни ва кадр-қиммати таҳлил этилаётган жиноят объектидир.

ЖК 158-моддаси 1-қисми **объектив томондан** айбдорнинг Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳаётига бевосита содир этган тажовузини ифодалайди.

ЖК 158-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** Ўзбекистон Республикаси Президентига тан жароҳатини етказишда намоён бўлади.

ЖК 158-моддаси 3-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** Ўзбекистон Республикаси Президентини омма олдида ҳақорат қилиш ёки унга тухмат қилишдан иборатдир.

ЖК 158-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **субъектив томони** Ўзбекистон Республикаси Президентига тажовуз қилиш айбининг **тўғри қасд** билан содир этилган-лигида намоён бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Президентига тажовуз қилишнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин. Агар Ўзбекистон Республикаси Президентига тажовуз кўрсатилган ёшга, яъни 16 ёшга етмаган шахс томонидан содир этилган бўлса, у шахсга қарши тегишли жиноят (одам ўлдириш, оғир тан жароҳати етказиш ва шу кабилар) бўйича жавобгарликка тортилади.

Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузумига тажовуз қилиш (ЖК 159-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 7-моддасида «Халқ давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаидир. Ўзбекистон Республикасида давлат ҳокимияти халқ манфаатларини кўзлаб ва Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳамда унинг асосида қабул қилинган қонунлар ваколат берган идоралар томонидангина амалга оширилади.

Конституцияда назарда тутилмаган тартибда давлат ҳокимияти ваколатларини ўзлаштириш, ҳокимият идоралари фаолиятини тўхтатиб қўйиш ёки тугатиш, ҳокимиятнинг янги ва мувозий таркибларини тузиш Конституцияга хилоф ҳисобланади ва қонунга биноан жавобгарликка тортишга асос бўлади» дейилган.

Жиноятнинг **бевосита объекти** Конституция томонидан ўрнатилган Ўзбекистон Республикасининг ҳаётий муҳим манфаатлари – республиканинг Конституциявий тузumi асослари, давлат ҳокимияти тузилиши ва фаолиятининг тартиби ҳисобланади. Асосий бевосита зарар, бу ерда халқ манфаатларига ҳамда давлатда ҳокимиятни ифодаловчи жисмоний ва юридик шахсларнинг конституциявий манфаатларига етказилади. **Қўшимча бевосита объект** бўлиб, жабрланувчиларнинг соғлиғи, жисмоний дахлсизлиги, шаъни ва қадр-қимматини таъминловчи ижтимоий муносабатлар хизмат қилади.

ЖК 159-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноятнинг объектив томони амалдаги давлат тизимини Конституцияга хилоф тарзда ўзгартиришга оммавий чақириш, ҳокимиятни қўлга олиш ёки қонуний сайланган ёки тайинланган вакилларни ҳокимиятдан четлатиш ёхуд Ўзбекистон Республикаси ҳудудий яхлитлигини Конституцияга хилоф тарзда бузиш, шунингдек, худди шундай маълумотларни тарғиб қилувчи материалларни тарқатиш мақсадида тайёрлаш, сақлаш ёки уларни тарқатишдан иборат.

Амалдаги давлат тизимини Конституцияга хилоф тарзда ўзгартиришга оммавий чақириш қилиш Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузумини ўзгартириш йўли билан давлат ҳокимияти тизимини ташкил қилишга ундашлардан иборат бўлиши керак.

ЖК 159-моддаси биринчи қисмида назарда тутилган ҳаракат **субъектив** томондан **тўғри қасд** билан содир этилади.

Таъкидлаш керакки, айбдорни Конституцияга қарши мазмундаги материалларни тайёрлагани ёки сақлаганлиги сабабли жавобгарликка тортиш учун айбдорда бу нарсаларни кейинчалик тарқатиш мақсади борлигини аниқлаш зарур. Айбдорда бундай мақсаднинг мавжудлигидан ўз навбатида тайёрланаётган ёки сақланаётган материалнинг миқдори далолат беради.

Жиноятнинг мотивлари турлича бўлиши мумкин: амалдаги конституциявий тузумга, қонуний сайланган давлат арбобларига нисбатан нафрат, ичиқоралик ва шу кабилар, бироқ булар жиноятнинг квалификациясига таъсир қилмайди.

ЖК 159-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони**, конституциявий ҳокимият органларининг қонуний фаолиятига қаршилиқ қилишга ёки Конституцияда назарда тутилмаган ҳокимиятнинг қарама-қарши тузилмаси билан алмаштиришга йўналтирилган зўравонлик ҳаракатини содир этиш, бундан ташқари,

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида назарда тутилган тартибга қарши ташкил этилган ҳокимият тузилмасини тарқатиш ҳақидаги ваколатга эга давлат ҳокимияти органлари қарорларини ўз вақтида ижро этмасликдан иборат.

ЖКнинг 159-моддаси 2-қисмида назарда тутилган Ўзбекистон Республикаси конституциявий тузумига тажовуз қилишнинг **субъектив томони** айбнинг англандан ҳолда **тўғри қасддан** содир этилганлиги билан тавсифланади. Айбдор ўзи содир этаётган ҳаракатларнинг ижтимоий хавфини англайди ва уни содир этишни хоҳлайди. Содир этилган ҳаракатнинг **мотив** ва **мақсади** турлича бўлиши мумкин ва у квалификация учун аҳамиятга эга эмас.

ЖК 159-моддаси 1- ёки 2-қисмида назарда тутилган ҳаракатлар:

а) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан амалга оширилиши кўзда тутилган бўлса;

б) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаган ҳолда содир этилган ҳаракат учун жавобгарлик **ЖК 159-моддаси 3-қисмида** назарда тутилади.

ЖК 159-моддаси 4-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** Ўзбекистон Республикаси конституциявий тузумини ағдариш ёки ҳокимиятни босиб олиш мақсадида фитна уюштиришдан иборат.

ЖК 159-моддаси 4-қисмида назарда тутилган жиноят **субъектив томондан тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор Ўзбекистон Республикаси конституциявий тузумини ағдариш ёки ҳокимиятни босиб олишга йўналтирилган жиноий фаолиятни амалга ошириш учун келишувга киришаётганини англайди, бу ҳаракатнинг ижтимоий хавфлилигини тушунади ва уни содир этишни хоҳлайди. Шу билан бирга, айбдор махсус **мақсад** – конституциявий тузумни ағдариш ёки ҳокимиятни босиб олишни кўзлайди. Жиноятни содир этишнинг мотивлари квалификация учун аҳамиятга эга эмас.

Ўзбекистон Республикаси конституциявий тузумига тажовуз қилиш **субъекти** 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Жосуслик (ЖК 160-моддаси)

Жосусликнинг **бевосита объекти** Ўзбекистон Республикаси суверенитети, ҳудудий дахлсизлиги, хавфсизлиги, мудофаа салоҳияти, иқтисодиёти асосларидир.

Давлат сирларини ташкил қилувчи маълумотлар ёки Ўзбекистон Республикаси ташқи хавфсизлигига зарар етказиш учун қўлланилиши мумкин бўлган давлат сирларини ташкил қилувчи маълумотлардан ташқари бошқа маълумотлар ҳам жосусликнинг **предмети** ҳисобланади.

Жосуслик **объектив томондан** турли йўллар: ўз хизматида кўра махфий маълумотларга эга шахсдан мазкур маълумотларни ўғрилаш, ҳужжатлар ёки буюмлардан фотография йўли билан нусха олиш, уни ўғрилаш (андазалар, қисмлар, мурватлар, асбоблар ва ҳ.к.), махфий маълумотларни биладиган кишилар билан улардан маълумотларни олиш учун мулоқотда бўлиш, лақмалиги, жорий матбуотдаги маълумотдан фойдаланиб ва бошқалар билан етказилиши мумкин.

Жосусликнинг иккинчи кўриниши бўлиб, **хорижий разведка** ҳисобланади, яъни давлат органлари (органлар тизими) ёки хорижий давлат махсус хизматининг кўринишлари – текширувчилик (жосуслик) фаолиятини амалга оширишга давлат ҳокимият ваколатига эга бўлган давлат органларининг алоҳида бўлинмалари.

Субъектив томондан жосуслик ҳамиша қасдни тақозо қилади. Давлат сирларидан иборат бўлган маълумотларни чет давлат ташкилотига ёки уларнинг вакилларига эҳтиётсизлик билан етказиш фақат давлат сирларини ошкор этиш жиноят таркибини ташкил этиши мумкин (ЖК 162-моддаси). Жосуслик ҳамиша **тўғри қасд** билан содир этилади. Бундай айбдор чет давлатига, чет эл ташкилотига ёки уларнинг вакилларига давлат сирларини етказганлигини билади ва мазкур қилмишни истайди.

Жосусликнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган, хорижий давлат фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахс.

ЖК 160-моддаси 2-қисмида белгиланганидек, «чет эл разведкаси билан ҳамкорлик қилишга жалб қилинган шахс, башарти, ўзига юклатилган топшириқни бажариш юзасидан ҳеч қандай ҳаракат содир этмасдан, бу ҳақда ўз ихтиёри билан ҳокимият органларига хабар берса, жавобгарликдан озод қилинади».

ЖК 160-моддаси 3-қисмига биноан, «ўзининг жинойий фаолиятини ихтиёрий равишда тўхтатган ва қилмиши тўғрисида ҳокимият органларига маълум қилиб, жиноятнинг очилишига фаол ёрдам берган шахс, башарти, давлат учун келиб чиқиши мумкин бўлган оғир оқибатларнинг олди олинган бўлса, жазодан озод қилинади».

Қўпоровчилик (ЖК 161-моддаси)

Қўпоровчиликнинг **бевосита объекти** – Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий, сиёсий шароитини ёки иқтисодий хавфсизлигини ёхуд давлат органлари фаолиятининг мувозанатини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир. Қўпгина ҳолларда қўпоровчилик содир этилганида одамлар ўлимига олиб келади, уларнинг соғлиғига оммавий зарар етказилади, заводлар, турли қурилмалар (ер ости йўллари, метрополитенлар, кўприклар, гидроэлектростанциялар, темир йўллари, сув таъминоти ва газ таъминоти тизимлари) вайрон этилади ёки йўқ қилинади.

Шу муносабат билан қўпоровчиликнинг **предмети** бўлиб, кўпроқ корхоналар, қурилмалар, алоқа йўллари ва усуллари, алоқа воситалари ҳамда аҳолининг ҳаётий таъминот объектлари (шаҳарлар ва аҳоли пунктларининг нормал ҳаётини таъминловчи коммунал хизмат объектлари; сув таъминоти ва коммунал қувурлар марказлашган тизими; газ таъминоти объектлари ва бошқалар) ҳисобланади.

Қўпоровчиликнинг **объектив томони** қуйидаги: 1) кишиларни нобуд қилишга, уларнинг соғлиғига зарар етказишга йўналтирилган ҳаракатлар; 2) мол-мулкка зиён етказишга ёки уни йўқ қилишга йўналтирилган ҳаракатларни содир этишдан ташкил топади.

Қўпоровчилик **субъектив томондан** айбнинг **тўғри қасд** шакли билан тавсифланиб, давлат идоралари фаолиятини ёки ижтимоий-сиёсий вазиятни издан чиқариш ёки Ўзбекистон Республикаси иқтисодига путур етказиш мақсадидан иборат. Айбдор ўз қилмишларининг ижтимоий хавфи томонларини яхши тушунади ва уларни содир этишни истади.

Қўпоровчиликнинг **мотивлари** турлича бўлиши мумкин (қасос, амалдаги конституциявий тузумга нафрат, ғараз ва бошқалар), лекин содир этилган ҳаракатнинг квалификациясига таъсир қилмайди.

16 ёшга тўлган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, чет эл фуқаролари ёки фуқаролиги бўлмаган шахслар қўпоровчилик жинояти **субъекти** бўлиши мумкин.

Давлат сирларини ошкор қилиш (ЖК 162-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** Республиканинг ҳарбий, иқтисодий, ташқи сиёсий ва бошқа фаолиятидаги ҳаётий муҳим манфаатлари ҳисобланади.

Давлат сирлари, яъни давлат ҳарбий ёки хизмат сирларини ташкил қилувчи маълумотлар давлат сирларини ошкор қилишнинг **предмети** бўлиб ҳисобланади.

Давлат сирини ошкор қилиш деганда, шахсга унинг хизмати ва касбий фаолиятига кўра ишониб топширилган ва маълум бўлган давлат сиридан иборат маълумотларни ҳуқуққа хилоф равишда ошкор этиш, бунинг оқибатида ушбу маълумотларнинг бошқалар мулкига айланиб қолишини тушуниш лозим.

Давлат сирини била туриб ошкор қилиш **субъектив томондан** айбдорнинг давлат сиридан иборат маълумотларни онгли равишда ошкор этишни ва унинг мазкур маълумотларни бошқаларга маълум бўлишини истагани (тўғри қасд) ни тақозо қилади.

Давлат сирини ошкор қилиш эгри қасд билан ҳам содир этилиши мумкин. Бундай ҳолларда шахс давлат сирини бўлган маълумотларни бошқаларга ошкор этишни хоҳламасдан, мазкур хатоликка йўл қўяди.

Жиноятнинг мотив ва мақсади турлича бўлиши мумкин. Масалан, мақтаниш, ўзининг хабардорлигини, муҳим шахслигини кўрсатиш истаги ва бошқалар. Жиноятнинг квалификациясига булар таъсир қилмайди.

ЖК 162-моддаси диспозициясида кўрсатилганидек, мазкур жиноятнинг **субъекти** (махсус) ўзларининг хизмат ёки касбий фаолият соҳасига кўра давлат сирлари ишониб топширилган ёки хабардор шахслар бўлиши мумкин.

ЖК 162-моддаси 2-қисмида давлат сирларини ошкор этиш натижасида оғир оқибатлар келиб чиққанлиги учун жавобгарлик назарда тутилган.

Давлат сирини ёки ҳарбий сир ҳисобланган ҳужжатларни йўқотиш (ЖК 163-моддаси)

Давлат сирини ёки ҳарбий сирга эга бўлган ҳужжатлар, буюмлар ва моддалар билан ишлаш ва сақлаш қоидаларига қатъий риоя қилиш барча ишониб топширилганлар учун асосий қоида бўлиши зарур. Ҳужжатлар, буюмлар, моддаларни сақлаш, кўпайтириш ва жўнатишда озгина тартиббузарликнинг ўзиёқ уларнинг йўқолишига олиб келиши мумкин. Қайд этилган давлат ёки ҳарбий сирларнинг ҳар бири бегоналарнинг қўлига тушиб, Ўзбекистон Республикаси муҳофаа салоҳиятига ва ташқи хавфсизлигига зарар келтириши учун ишлатилиши мумкин.

ЖК 163-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **бевосита объекти** бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг ҳарбий, иқтисодий, ташқи сиёсий ва бошқа фаолиятлардаги ҳаётий зарур манфаатлари ҳисобланади.

Берилган жиноятнинг предмети фақатгина давлат ёки ҳарбий сирни ташкил этувчи ҳужжатлар, буюмлар ёки ашёлар, маълумотлар бўлиши мумкин.

ЖК 163-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят **объектив томондан** давлат ёки ҳарбий сирларни ташкил қилувчи ҳужжатларни, буюмларни ёки ашёларни йўқотиш ҳолатлари, агар йўқотиш кўрсатилган ҳужжатлар, буюмлар ёки ашёлар билан муносабат қоидаларини бузиш натижасида рўй берган бўлса ташкил қилади.

Давлат ёки ҳарбий сирларни ташкил қилувчи ҳужжатларни йўқотиш – бу давлат сирларини қайтарилмайдиган ҳолда йўқотишдир, худди шундай бегона шахсларнинг улар билан танишиш хавфи бўлган ҳолатда давлат сирларига ваколати бўлган шахснинг ҳуқуқий эгалигидан озгина вақтга бўлса ҳам чиқишидир.

ЖК 163-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **субъектив томони** эҳтиётсизлик, жиноий бепарволик ёки жиноий ўзбошимчалик билан тавсифланади.

Ҳар қандай 16 ёшга етган, ақли расо жисмоний шахс давлат сирини ёки ҳарбий сирга эга ҳужжатлар, буюмлар ёки ашёлар ишониб топширилган шахс, яъни махсус субъект жиноят **субъекти** бўлиши мумкин.

ЖК 163-моддаси 2-қисмида давлат ёки ҳарбий сирнинг йўқолиши оғир оқибатларнинг келиб чиқишига сабаб бўлган ҳолга жавобгарлик назарда тутилган.

5. СЕМИНАР САВОЛЛАРИ:

1. Тинчлик ва инсониятнинг хавфсизлигига қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари.
2. Ўзбекистон Республикасига қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари

6. КАЗУСЛАР

1-КЕЙС

А., Б. ва В.лар вилоят прокурорининг қизини уйи олдида уриб, хушидан кетказиб, машинанинг бағажига солиб, ишламаётган қаровсиз завод биносига олиб келиб, уни гаровда ушлаб туришган ва қизини озод қилиш эвазига вилоят прокуроридан қамоқдаги дўстларини озод қилишни ва бир миллион АҚШ доллари миқдоридаги товон пулини тўлашни талаб қилишган.

Бўлиб ўтган воқеани жиноят-ҳуқуқий таҳлил қилинг.

А., Б. ва В.ларнинг қилмишини квалификация қилинг.

2-КЕЙС

Ўзбекистон Республикаси фуқароси Ж. чет эл давлати полицияси хизматига ишга кирди. Орадан беш йил ўтганидан сўнг у Ўзбекистон Республикасига қайтиб келди ва Ўзбекистон Республикаси Ички Ишлар вазирлигига бу ҳақида хабар берди.

Бўлиб ўтган воқеани жиноят-ҳуқуқий таҳлил қилинг.

Ж.нинг ҳаракатларига ҳуқуқий баҳо беринг.

7. МУСТАҚИЛ ЎҚИШ УЧУН АДАБИЁТЛАР:

1. Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар. Махсус қисм. – Т.: ИLM ZIYO, 2006. – 912 б.

2. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқи курси. Махсус қисм. III том: Шахсга қарши жиноятлар. Тинчлик ва хавфсизликка қарши жиноятлар. – Т.: Илм зиё, 2011. – 312 б.

3. Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 2 июлдаги “Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролиги тўғрисида”ги қонуни.

4. Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 7 майдаги “Давлат сирларини сақлаш тўғрисида”ги Қонуни.

5. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1993 йил 3 сентябрдаги “Уруш қурбонларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Женева конвенцияларига ҳамда халқаро тусдаги ва халқаро бўлмаган тусдаги қуролли можаролар қурбонларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Женева конвенцияларига доир қўшимча протоколларга қўшилиш ҳақида”ги қарори.

6. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 26 декабрдаги “Ёлланма жиноятчиларни ёллаш, улардан фойдаланиш, молиявий таъминлаш ва ўқитишга қарши кураш тўғрисидаги халқаро конвенцияга қўшилиш ҳақида”ги қарори.

7. Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 15 декабрдаги “Терроризмга қарши кураш тўғрисида”ги қонуни.

8. Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 25 апрелдаги “Ўзбекистон Республикасининг Президенти фаолиятининг асосий кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни.

9. Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 26 августдаги “Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга ва терроризмни молиялаштиришга қарши курашиш тўғрисида”ги қонуни.